

AÇIK MEDENİYET: KÜRESELLEŞME VE AB SÜRECİNDE MEDENİYETİMİZİN GELECEĞİ*

Recep ŞENTÜRK**

Merhaba arkadaşlar, böylesine güzel bir bahar gününde böylesine güzel bir konuyu, sizin gibi seçkin öğrencilerimize anlatmak, sizlerle bu konuyu tartışmak beni çok mutlu etti. Sizinle “Açık Medeniyet” konusunu tartışacağız. Bu konu teorik bir konu değil, pratik boyutu olan bir konu. Başlıkta da ifade edildiği gibi, şu anda küreselleşme dediğimiz bir süreç hakim, bu süreç bütün dünyayı, toplumları etkiliyor. Diğer taraftan, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girme çabaları var. Bu süreç içerisinde bizim medeniyet iddiamız, medeniyet kimliğimiz, medeniyet mirasımız ne olacak? Bu, son derece önemli bir soru. Küreselleşme sürecinde biz Türkler olarak mensup olduğumuz İslâm medeniyetinden çıkacak mıyız? Bu kimliği bırakacak mıyız? Bunun mirasından kopacak mıyız? Ya da Avrupa Birliği’ne girmiş olmamız, İslâm medeniyetinden kopmak, Batı medeniyeti içerisinde asimile olmak manasına mı gelecek? Bu süreçte millet olarak, devlet olarak, aydınlar olarak nasıl bir strateji takip edeceğiz? İşte bugün bu soruların cevabını mümkün olduğu kadar kısa bir şekilde, ana hatlarıyla ele almaya çalışacağım. Bu sorular mutlak surette, tarihi bir perspektiften ele alınmak zorundadır. Tarihi perspektif olmadan ne medeniyet kimliğimizi, ne medeniyet mirasımızı, ne medeniyetimizin geleceğini, ne de diğer medeniyetlerle ilişkimizi anlamamız

* Sakarya Üniv. SASGEM Konferansları kapsamında Ekim 2014 tarihli konuşma metnidir.

** Prof. Dr., İbn Haldun Üniversitesi, Medeniyetler İttifakı Enstitüsü Müdürü ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı Başkanı.

ve bu konuda düşünce üretmemiz, siyaset geliştirmemiz mümkün olabilir. Bu açıdan ben bu konuyu tarihi bir perspektiften ele alacağım. Fakat bundan önce, dünyada medeniyetler arası ilişkilerdeki gelişmelerin nasıl bir yapısal dönüşüme uğradığını ifade edebilmek için birkaç gözlemle konuşmaya başlamak istiyorum.

Biraz önce buraya geldiğimde Mahmut Hocamızla tanıştık. Daha doğrusu tanışmadık, karşılaştık. O arada Mustafa Kemal Hocamız sordu:

- Siz tanışıyorsunuz musunuz?

Mahmut Hocam:

- Evet.

Hocam "Nerede tanıştınız?" diye sordu.

- Tanzanya'da.

Evet, iki tane Türk, Tanzanya'da tanışıyor. İki yüz sene önce böyle bir olay mümkün olur muydu? Çok çok nadir, belki de imkânsız bir şey olurdu. Diğer taraftan, şimdi Suriye'de bir problem var, biliyorsunuz. Bu Suriye probleminin tarafları kimler? Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Çin, Rusya'dır. İki yüz sene önce Suriye'de bir problem olsaydı, Çin bunun tarafı olur muydu? Amerika bunun tarafı olur muydu? Rusya bunun tarafı olur muydu? Olmazdı. Ama bakın, dünya nasıl iç içe geçiyor ve tamamen küçük bir köy hâlini alıyor, burada görebiliyoruz. Yani, artık mahalli sorun diye bir şey kalmıyor. Bütün dünya tek bir köy hâline geliyor. Mesela Çin nerede, Suriye nerede; Rusya nerede, Suriye nerede; Amerika nerede, Suriye nerede; değil mi? Ama şu anda bakıyorsunuz; Suriye sorununa çözüm aranırken en son "Nasıl bir çözüm istersiniz?" diye sorulan grup, Suriyeliler. Önce Amerika ne istiyor, Rusya ne istiyor, Çin ne istiyor, onlar sorgulanıyor. Dolayısıyla Suriye halkı değişkenlerden bir değişken hâline gelmiş, önemli değişkenler olarak on bin, yirmi bin mil uzakta yaşayan insanların iradeleri devreye girmiş oluyor. Mısır olaylarını düşünün şimdi. Yani Mısır'da ne olacak? Yine bu konuda Amerika devrede, Rusya devrede, Çin devrede, Türkiye devrede. Değil mi? Herkes bir şekilde Mısır konusuyla ilgileniyor. Yani kimse şunu demiyor: "Mısır orada uzakta bir yerde, bizi ne ilgilendirir!" Bu şekilde bir yaklaşım yok. Hakeza Türkiye'deki Gezi olayları... Şimdi Türkiye'de ne bileyim on bin, yirmi bin, otuz bin insan; neyse, belki beş bin veya elli, yüz, orada Gezi Parkı'nda bir gösteri yaptılar. Bir anda bütün dünya bu konuda yorum yapmaya başladı. İşte Amerika'sı, Avrupa'sı, bütün Doğu, Batı, her ülke olayı takip etmeye, bütün dünya televizyon kanal-

ları naklen yayınlar yapmaya vs. başladılar. Diğer taraftan, dün basında vardı; Amerika Birleşik Devletleri'nde Beyaz Saray sözcüsü, genç bir bayan, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki seçimler hakkındaki görüşünü belirtti. Bu durum karşısında siz şunu diyemezsiniz: "Amerika neresi, Türkiye neresi, seni ne ilgilendiriyor!". Veya şunu düşünelim; diyelim iki yüz sene önce Türkiye'de bir seçim olsaydı; Amerika'dan hiç kimse bununla ilgilenir miydi? O konuda bir yorum yapar mıydı?

Şimdi bütün bunlar bize neyi gösteriyor? Medeniyetler arası ilişkiler, yapısal bir dönüşüme uğramıştır ve medeniyetler iç içe geçmiştir. Daha önceki dönemlerde, yani globalizasyon öncesi dönemde medeniyetler, coğrafi sınırlarla birbirlerinden ayrılıyorlardı. Afrikalılar Afrika'da yaşıyor, Müslümanlar İslâm coğrafyasında, Avrupalılar Avrupa'da, Amerikalılar Amerika'da ve bu medeniyetler arası ilişki son derece sınırlıydı. Hatta bir medeniyetten diğer medeniyete Marco Polo ve İbn Batuta gibi birileri seyahat ettiği zaman, büyük seyyah ilân ediliyordu. Ama bugün, hepimiz birer Marco Polo veya İbn Batuta gibiyiz. Diğer medeniyetler hakkında biz, hatta çocuklarımız, Marco Polo'dan daha fazla bilgi sahibi. Şu anda dünyada milyonlarca Marco Polo var. Yani sürekli seyahat hâlinde olan insanlar. Seyahat etmesine de gerek yok, evinde otursa, televizyon seyretse zaten dünyanın diğer medeniyetlerinden, kültürlerinden çok ileri düzeyde bilgi sahibi oluyor ya da haberleşme veya iletişim araçlarından internet yoluyla hiç masraf yapmadan Çin'le, Japonya'yla, Amerika'yla rahatlıkla haberleşebiliyor.

İşte bütün bunlar iletişim, ulaşım teknolojisinin ilerlemesiyle mümkün hâle geldi. İletişim ve ulaşımdaki hızlı ilerleme, mesafenin engelleyici rolünü çok azalttı. Artık günümüz dünyasında mesafenin rolü neredeyse sıfırlanmıştır, adeta "mesafe öldü" diyebiliriz. Çünkü artık mesafe önemli bir engel teşkil etmiyor. İnsanların ulaşımında ya da iletişiminde, medeniyetler arası ilişkilerde, mesafe engel olmaktan çıkmıştır.

Bunun için artık "öteki" orada değil, öteki burada; evimizin içinde. Önceden Çin uzaktaydı. Ama Çin şimdi evimizdedir. Bir keresinde yurt dışına gidiyordum; o zaman çok küçük olan kızıma sordum; "Kızım bir şey istiyor musun, yurt dışına gidiyorum, sana ne getireyim?". "Baba fark etmez; nereye gidersen git, getireceğin şey Çin malı olacak zaten." dedi. İngiltere'ye gidiyorum, getirdiğim şey "Made in China". Amerika'dan I-Phone bile getirsem, "Made in China." Dolayısıyla dünya ne kadar iç içe geçmiş bir vaziyette, bunu görmüş oluyoruz.

Şu anda bütün medeniyetler, diğer bütün medeniyetlerle ilişki içerisinde. Birbiriyle ilişkisi olmayan medeniyetler dönemi artık sona erdi. Bütün insanlık birbiriyle ilişki içerisinde ve bu süreçte daha önceki dönemlerde olmayan yeni bir olgu ortaya çıktı. Ben buna "açık medeniyet" ya da "çok medeniyetli toplum" diyorum.

Şimdi size sorayım: "Günümüzde bir medeniyet kendini diğer medeniyetlerin etkisinden izole edebilir mi?". Mümkün değil. Yani siz deşenez ki biz Müslümanlar olarak Batı etkisi istemiyoruz, Çin etkisi istemiyoruz, bize bunlar etki etmesin. Pencerelerinizi kapatmanın imkânı yok. Kapınızı kapatmanızın imkânı yok. Artık medeniyetlerin duvarları yok, kapıları yok, pencereleri yok. Açık hâle gelmiş durumdalar. Siz karşı tarafa tesir ediyorsunuz, karşı taraf da size tesir ediyor. Şimdi İstanbul'da Starbucks kahvesi içiyorsun, New York'ta Türk kahvesi içiyorsun. İstanbul'da Pizza yiyorsun, Berlin'de lahmacun yiyorsun. Yani artık böyle her şey iç içe geçmiş durumda.

Bu durum insanlık tarihinde yeni bir olgudur. İnsanlık tarihinde böyle bir şey olmadı. İlk defa böyle bir şey oluyor ve artık bizim siyasetimiz, iktisadımız, uluslararası ilişkilerimiz, eğitimimiz, üniversitemiz bu açık medeniyet olgusuna göre kendisini yeniden düzenlemek mecburiyetinde. Devletimiz de siyaseti, uluslararası ilişkileri belirlerken buna göre belirleyecek. Üniversitemiz de hakeza eğitim politikalarını buna göre belirleyecek.

Çünkü elli sene önceki nesil yok artık. Yeni nesil var, dünyanın her yerine ulaşabiliyor. Her yerde olup bitenden anında haberdar olabiliyor. Ticaretimiz ve iktisadımız da kendisini bu açık medeniyet olgusuna göre yeniden düzenleyecek. Çünkü önceden dünyadaki diğer alternatifleri bilmeden üretilen mallar bir mahalde satılıyordu. Nadiren ürünler ve insanlar dışarıya gidip geliyordu. Ama günümüzde bir insan bir şey alacağı zaman internete giriyor, bakıyor. Dünyanın neresinde ucuz? Çin'de mi, Afrika'da mı, Japonya'da mı, Amerika'da mı, Latin Amerika'da mı; anında hepsini görebiliyor ve internetten sipariş verebiliyor. Biz önceden akademisyen olarak bir kitap lazım olduğunda kıvranırdık. Şimdi internete giriyorum; Amazon.com'dan sipariş veriyorum; üç gün sonra kitap elimizde. Hatta ona da gerek yok, hemen PDF olarak indirme yapabilirsin. Yarım saat, hatta on dakika içerisinde kitap elinde. Bizden önceki profesörler, bilim adamları, böyle bir imkâna sahip miydi?

Bu ne anlama geliyor? Medeniyetler arası ilişkiler giderek yoğunlaşıyor ve daha önceki dönemlerde olmayan bir yoğunluğa doğru geliyor. Medeniyetlerin giderek artan bir şekilde iç içe girmesi çok medeniyetli toplum dediğimiz yeni bir olguyu doğurdu: Çok medeniyetli toplum. Ben Amerika'da doktoramı yaptım, New York'ta. New York'un bazı semtleri, mesela China Town diye bir yer var. Çin Kasabası, China Town... Çinliler orada yoğunlukta. Başka bir yer var; İspanyollar orada oturuyor. Oraya girince İspanya'ya geldim zannediyorsun. Bir bölgesi var; tamamen Türkler. Hepsi böyle iç içe geçmiş bir vaziyette ve bu insanlar, aynı mekânı paylaşıyorlar, ama farklı medeniyetlere mensuplar.

Dolayısıyla farklı medeniyetlerden olan insanlar, farklı coğrafyalarda yaşamıyorlar artık. Aynı mekânı paylaşıyorlar ve şehirler giderek daha kozmopolit hâle geliyor. Neden? Çünkü çok farklı medeniyetlerden insanlar gelip o şehirde yaşamaya başlıyorlar. Mesela şu anda İstanbul'da dünyanın her yerinden insanlar var. Her yörenin lokantaları var, kültürleri var. Hepsi bir araya gelmiş, toplanmış vaziyette. Ben buna çok medeniyetli toplum olgusu diyorum. Ve batıdaki şehirleri düşünün şimdi. Aynı şey Berlin'de var, San Francisco'da var, her tarafta var. Yani çok farklı dillerden, çok farklı medeniyetlerden, çok farklı ırklardan insanlar... Şu anda New York'ta levhalarda üç dil kullanılıyor; İngilizce, İspanyolca, Rusça... Bazı yerlerde Arapça da var. Artık New York sadece İngilizce konuşulan bir yer değil.

Dolayısıyla, şimdi Batı medeniyeti dediğimizde nereyi kastedeceğiz? Neresi Batı medeniyeti, neresi İslâm medeniyeti? Şu anda New York'ta yüzlerce camii var. İslâm, Amerika'da en hızlı yayılan din; ikinci din pozisyonunda. Hatta *Açık Medeniyet* kitabına ben kapak olarak bir resim koymuştum. O resimde beş bin Müslüman, kongre binasının önünde namaz kılıyor. Bu ne demek? Bu işte yeni bir olgu. Yani bundan elli sene önce, beş bin Müslüman'ın kongre binası önünde namaz kılması düşünülemezdi.

Ama bunun tersi de doğru. Batı medeniyeti, İslâm medeniyetini etkiliyor, İslâm medeniyeti, Batı medeniyetini etkiliyor. Çin, İslâm medeniyetini etkiliyor, İslâm medeniyeti, Çin'i etkiliyor. Dolayısıyla bütün medeniyetler birbirlerini bir şekilde etkiliyorlar.

İşte burada şöyle bir soru gündeme geliyor; birbiriyle iyice karışan, birbiriyle iyice iç içe giren bu medeniyetlere mensup insanlar arasındaki ilişkileri nasıl düzenleyeceğiz? Bunları nasıl idare edeceğiz? Düşünün

ki şimdi New York'ta çok farklı medeniyetlerden insanlar var. Bunları burada nasıl yöneteceğiz? Bunlar arasında bir çatışma çıkmadan bunları nasıl idare edeceğiz? Ya da diyelim ki Avrupa... Avrupa'da şu anki en büyük problem; işte bu; göçmenler, farklı dinlerden olan insanlar ve bunlara verilen tepkiler. Irkçılık yüzünden insanlar birbirlerini öldürüyorlar. Irkçılar ve Hristiyan fundamentalistler "Müslümanlar Avrupa'yı işgal ediyor, elli sene sonra Avrupa ırkı esmerleşecek" diye yayın yapıyorlar.

Şimdi Avrupa'da, Amerika'da ve Türkiye'de nasıl bir yönetim, idare şekli olacak ki çok medeniyetli toplum barış içerisinde yaşayabilsin? Ben buna kısaca "farklılık yönetimi" diyorum. Şu anda bütün dünya medeniyetlerinin, bütün dünya ülkelerinin en temel problemi farklılık yönetimi problemidir. Türkiye için de aynı değil mi? Şimdi mesela Kürtler var; nasıl idare edilecek, ne gibi haklar verilecek? İşte Aleviler var, onlara ne gibi haklar verilecek? Daha başka etnik, siyasi, dini, çok farklı gruplar ve kimlikler var. Bunlar nasıl idare edilecek?

Eğer bu farklılıklar barış içerisinde idare edilirse, bu çok büyük bir güç hâline dönüşebilir. Ama iyi idare edilemezse, o zaman da en büyük çatışmanın kaynağı olur. Bu durum küresel seviyede bir medeniyetler çatışması doğurabilir. Farklı medeniyetler birbirine girebilir.

Ama bir medeniyetler çatışması çıkarsa, insanlar komşularıyla çatışmak mecburiyetinde kalacaklardır. Neden? Çünkü medeniyetler artık coğrafya olarak birbirinden izole olmuş değiller. Mesela on milyon Müslüman var Amerika'da. Kiminle savaşıacaksınız? Amerikan ordusunda binlerce Müslüman asker var. Kiminle savaşıacaksınız? Yani Müslümanlar ayrı bir yerde, uzak bir yerde yaşamıyor. Amerika'nın içinde... Ve en hızlı yayılan din. Yani şu anda İslâm dünyada en hızla yayılan din. Amerika'da, Avrupa'da, Japonya'da, her tarafta en hızla yayılan din. Şimdi Müslümanlar sadece Ortadoğu'da yaşasaydı, İslâm ve Batı medeniyetinin muayyen bir cephe çatışması mümkün olabilirdi. Ama şimdi iç içe geçmiş durumdadır. Böyle bir durumda nasıl bir çatışma olacak?

İşte bu noktada ikinci önemli soru; insanlığın içine girmiş olduğu bu açık medeniyet aşamasında Müslümanlar olarak bizim rolümüz ne olacak? Biz bu yeni çağda, açık medeniyet çağında nasıl bir rol oynayacağız? İnsanlığa bir katkı yapabilir miyiz? Bu soru gündeme geliyor ve eğer biz insanlığın içine girdiği bu şartları iyi okuyup orada kendimize iyi bir konum, iyi bir rol belirleyebilirsek, bundan sonraki süreçte varlığımızı

sürdürebiliriz ve insanlığa da katkı yapabiliriz. Ama günümüz şartlarını anlamayıp, hâlâ yüz sene öncesinde yaşıyormuş gibi siyasetimizi, iktisadımızı, kültürümüzü, eğitimimizi değiştirmesek o zaman tarihe gömülürüz, kaybolup gideriz.

İşte bu süreçte rolümüzü, misyonumuzu belirleyebilmek için tarihi bir perspektiften konuya yaklaşmamız icap ediyor. Şimdi bu açıdan baktığımızda İslâm medeniyetinin başından beri, zaten bir açık medeniyet olduğunu görüyoruz. Batı medeniyeti için, Çin medeniyeti için, Afrika medeniyeti için açık medeniyet olgusu yeni bir olgudur. Ama Müslümanlar için eskiden beri aşına olduğumuz, yabancı olmadığımız bir olgudur. Bakınız; Ortaçağ'da İstanbul, Kahire, Selanik öylesine çok medeniyetli bir toplumdur ki bugünkü Berlin, Paris, New York, San Francisco gibiydiler. Çünkü farklı dinlerden insanlar oralarda yaşıyorlardı. Dahası Hz. Peygamberin Medine'sini düşünün. Açık medeniyetin ilk örneğidir. Müslümanlar, Yahudiler, Putperestler, Hristiyanlar bir araya gelmişler ve tek bir anayasa etrafında bir devlet kurmuşlardı. O dönemde başka bir medeniyette benzer bir devlet yoktu; böyle bir sosyal olgu da yoktu. O dönemde farklı medeniyet ve dinlerden insanları bir araya getirip tek bir devlet olgusu oluşturmak tasavvurların ötesindeydi. Ancak, bunu yapan da Allah'ın hak peygamberi olmuştur. Hz. Peygamber şöyle düşünmedi: "Ben Allah'ın hak peygamberiyim zaten, bunlar kim oluyor ki, hepsi benim dediğimi kabul etmek mecburiyetindedir.". Onlara da varlık hakkı veriyor ve diyordu ki; "hep beraber burada bir arada yaşayalım". Medine Vesikası olarak bilinen bir anayasa etrafında onları bir araya getiriyordu. İşte, Hz. Peygamber'in Medine'de kurduğu bu açık medeniyet modeli, Medine Vesikası dediğimiz ve dünyanın ilk yazılı anayasası kabul edilen bu belgede ifadesini bulmuştur ve daha sonra Emeviler, Abbasiler, Osmanlılar, Endülüs Emevî Devleti ve Hindistan'daki Babür Şahlar bu modeli devam ettirmişlerdir.

Bütün İslam devletleri ve toplumları tarih boyunca sözünü ettiğimiz açık medeniyet modelini devam ettirmişlerdir. Endülüs modeli çok meşhur, biliyorsunuz. Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar asırlarca Endülüs'te birlikte yaşamışlardır. Ama bu Endülüslülerin ilk defa yaptığı bir şey değildir. Bunu daha önceki Emevîlerden, Abbasilerden, dört halife döneminden, Hz. Peygamber'in döneminden örnek alarak yapıyorlar ve bu kurallara da İslâm hukukunda yer verilmiş.

Ötekiyle ilişki, İslâm hukukunun, yani fıkın en önemli kısımların-

dan biridir. Ötekiyle ilişki... Yahudi'yle ilişki, Hristiyan'la ilişki, Ateistle ilişki, Budist'le ilişki. Bunların hepsi fıkıh içerisinde Kitab'üs-Siyer dediğimiz bir bölümün konusudur. Dünya tarihinde uluslararası ilişkiler konusunda ilk eser veren kişi Ebu Hanife'nin talebesi İmam Muhammed Şeybani'dir. Kitabının ismi *Kitab'üs-Siyer*'dir. Biri mufassal diğer muhtasar iki kitap yazmıştır. Siyer demek, fıkıhta uluslararası ilişkiler demektir. Peygamberimizin siyeri demek, peygamberimizin uluslararası ilişkileri demektir. Yoksa biyografisi demek değildir. Son dönemde yanlış olarak biyografisi olarak anlaşılıyor. Bütün fıkıh kitaplarında uluslararası hukuk konusu müstakil bir bölümde ele alınır.

Dolayısıyla daha Hz. Peygamber zamanından başlayarak ilk defa Müslümanlar, uluslararası ilişkiler teorisini ve uluslararası ilişkiler hukukunu tesis etmişlerdir. Bunu hukuk hâline getirmişlerdir. İşte bu yüzden, çok medeniyetli toplum olgusunda farklı medeniyetler arasındaki ilişkilerin nasıl olacağı fıkıh içerisinde başından beri ele alınmıştır. Bu bağlamda en güzel örnek Hindistan örneğidir. Neden Hindistan ilginç bir örnek teşkil ediyor İslâm tarihinde? Çünkü Hindistan'da Müslümanlar, Budistler ve Hindularla beraber yaşadılar. Endülüs'te ehli kitap ile beraber yaşadılar. Hepsinde tek Allah inancı ve bir mukaddes kitap vardı ve Hz. İbrahim'e dayanıyordu. Dolayısıyla ehli kitapla Müslümanların bir arada yaşamaları çok da şaşırtıcı gelmez insanlara ama Hint örneğini düşündüğümüz zaman, Babür Şahlar döneminde orada Müslümanlar, Hinduları ve Budistleri yönetiyorlar. Hindular da ineğe tapıyor malum. Yani ineğe tapan insanlarla beraber yaşıyorlar ve onlara ehli kitaba verilen hakların aynısını veriyorlar. Bu tabii çok ilginç bir örnektir.

Bazıları zannediyorlar ki İslâm sadece ehli kitaba din hürriyeti verir. Ehli kitap olmayanlara din hürriyeti verilmez ve İslâm, Hristiyanlık ve Yahudilik dışında başka din kabul etmez diyorlar. Hâlbuki bu, İslâm hukukuna ve fıkhı aykırıdır. Fıkıh, bütün dinleri din kabul eder. Yani bir din etrafında birleşiyorsa insanlar, o sosyolojik olarak bir dindir. Yoksa hak din olmak İslâm'a has bir özelliktir.

İslâm hak dindir, ama tek din değildir. Diğer dinler de var ve eğer insanlar "Benim dinim bu" demişse, biz de "Tamam sen bu dindensin" diyerek kabul edip ona din hürriyetini vermişiz. Ama din hürriyeti verilmiş olması, onların dinlerinin tasvip edilmesi manasına gelmez. Nasıl ki peygamberimiz Yahudilere, Hristiyanlara din hürriyeti verdi, ama aynı zamanda tebliğ ve ikna yoluyla onları İslâm'a çekmeye çalıştı.

Şimdi burada şöyle bir soru akla geliyor; nasıl oluyor da bütün medeniyetlerin kapalı medeniyet olduğu Ortaçağ'da İslâm açık medeniyet modeliyle yürüyor? Nasıl oluyor da diğer medeniyetlerde başka hiçbir medeniyete tolerans gösterilmezken Müslümanlar, başka medeniyetleri de yönetime alıyorlar? Onları idare ediyorlar ve onlara özgürlük, hürriyet, insan hakları veriyorlar. Bunun cevabı nedir? İşte bunun cevabı fıkıhta veriliyor ve bizim fıkıh âlimlerimiz – dört mezhep imamlarını biliyorsunuz, bunlar fıkıh âlimleridir – burada Ebu Hanife'den bir örnek vereyim; – Ebu Hanife, Hanefi mezhebinin kurucusu – diyor ki: "İsmet âdemiyetlerdir." Bunun manası şudur; *ismet* dokunulmazlık hakkı demektir. *Âdemiyet* ise insanlık demektir. Dolayısıyla Hanefi mezhebine göre, bütün âdemiler, bütün insanlar doğuştan sırf insan oldukları için dokunulmazlık hakkına sahiptirler. Bakınız, son derece evrensel bir düşünce. Bütün âdemiler, Hz. Âdem'in çocukları, cinslerine, ırklarına, dillerine, dinlerine bakmaksızın dokunulmazlık hakkına sahiptirler diyor. Hanefi mezhebinin kurucusu Ebu Hanife'den sonraki nesillerde de, bizim fıkıh âlimlerimiz, İslâm hukukçularımız bu yaklaşımı devam ettiriyorlar Osmanlı yıkılıncaya kadar. Osmanlı Devleti'nin hukukunun da temel ilkesi budur. İnsanlar insan oldukları için dokunulmazlık hakkına sahiptirler ve bu ilke etrafında diğer medeniyetlere yaklaşıyorlar.

Peki, ikinci bir soru; İslam hukukuna göre neden bütün insanların dokunulmazlık hakkına sahip olması lâzım? Onun cevabı da şudur; Allah, insanlığı imtihan etmek için yaratmıştır ve bu imtihanın gerçekleşebilmesi için bütün insanların hür olması lazım. Dokunulmazlık hakkına sahip olması lazım ve ancak ve ancak insanlar hür bir şekilde karar verirlerse o zaman ödüle veya cezaya layık olabilirler. Ama hürriyet yoksa Allah'ın insanlığı yaratmadaki hikmeti olan imtihan da gerçekleşmemiş olur. İmtihanın gerçekleşebilmesi için herkesin hür olması lazım, hata yapma hürriyetinin olması lazım. Eğer, imtihan olan bir kişinin hata yapma hürriyeti yoksa ve bu hata yapma hürriyeti garanti altına alınmadıysa imtihan gerçekleşmez. Mesela diyelim ki sizin hocanız sizi imtihan ediyor. Sen yanlış cevap vermeye başlayınca "Ne yapıyorsun, yanlış yapıyorsun!" dese o imtihan olur mu? Olmaz. Senin imtihanda yanlış cevaplama hürriyetinin olması lazım. Ama tabi sonuçlarına da katlanacaksın. Yanlış yapma hürriyeti bunun için gereklidir.

Dolayısıyla Allah'ın insanlığı yaratmadaki hikmetinin tahakkuk

edebilmesi için insanların hür bir şekilde tercihlerde bulunabilmeleri gerekir. Bu da ancak evrensel bir şekilde bütün insanlara hürriyet ve dokunulmazlık haklarının verilmesiyle sağlanabilir. İşte bunun arkasındaki yaklaşımdan dolayı Müslümanlar, diğer bütün medeniyetlerin kapalı medeniyet modelini benimsedikleri bir dönemde açık medeniyet modelini benimsemişlerdir.

Daha sonra İslâm tarihinde ikinci bir safhaya geçiliyor. Bu ikinci safha, Batılılaşma safhası. Batılılaşma safhasında Müslümanlar Batı medeniyetindeki ideolojilerden etkilenmeye başlıyorlar. Milliyetçilikten, sosyalizmden, faşizmden ve benzeri ideolojilerden etkileniyorlar. Bu etkilenme neticesinde Müslümanlar da bir nevi kapalı medeniyet modelini benimsemeye başlıyorlar. Tek milletleştirmeye çalışıyorlar kendi mensuplarını, vatandaşlarını. Neden? Çünkü Batı'daki o kapalı medeniyet modelini benimsemeye çalışıyorlar. Batı, Hristiyanlık döneminde kapalı medeniyet modelini benimsemiştir, yani bırakın başka dinlerin mensuplarını, Hristiyanlığın içindeki başka mezheplere bile tolerans göstermemişlerdir. Bu yüzden biliyorsunuz din savaşları var. Bu din savaşları dediğimiz şey, Ortodoks ile Katolik arasında, Katolik ile Protestan arasında olan savaşlar. Ben Almanya'ya gitmiştim bir keresinde, bizi Vestfalya'ya götürdüler. Dediler ki burası çok önemli bir yer. Niçin önemli? Çünkü biz burada, Katolikler ve Protestanlar olarak bir araya geldik ve bir arada yaşayabiliriz diye anlaşma yaptık.

Bir dinin iki mezhebinin bir arada yaşayabilmesi, İslâm tarihi açısından bakıldığında, çok da önemli bir başarı değildir. Çünkü İslam tarihindeki birçok örnekte görüldüğü gibi iki değil birçok mezhep savaşmadan bir arada yaşamışlar ve nadiren aralarında çatışma çıkmıştır. İslâm'da daha en başından bırakın farklı mezheplerin bir arada yaşamasını, İslam'ın farklı dinlerle bir arada yaşayabilmesi konusunda çok yaygın bir uygulama vardı.

İlginç olan şudur ki, Hristiyanlığın hakim olduğu dönemdeki bu kapalılık, Hristiyanlığın etkisinin zayıflamasından sonraki dönemlerde de etkisini sürdürmüştür. Seküler döneme geçildiğinde, Avrupa'da hâkim olan seküler ideolojiler dışı kapalı bir yaklaşım sergilemişlerdir. Mesela, USSR gibi Sosyalizmin hâkim olduğu yerlerde sosyalist olmayanlara yaşama hakkı verilmemiş, Nazi Almanya'sında olduğu gibi Faşizmin ya da Nasyonalizmin hâkim olduğu yerlerde o ideolojiyi kabul etmeyenlere yaşama hakkı verilmemiştir. Dolayısıyla dini kapalılıktan

nispeten kurtulan Avrupa, farklılıkları dışlayıp bastırarak, bu sefer de seküler bir kapalı medeniyet sürecine girmiştir.

Batı medeniyeti seküler kapalı medeniyet aşamasını ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra aşmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artık diğer kültürlere, diğer mezheplere de açık olalım şeklinde güçlü bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birleşik Milletler kurulup, evrensel insan hakları beyannamesi ilan edilmiştir. Dolayısıyla Batı'da 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyadaki diğer medeniyetlere, diğer kültürlere de saygı duyma yaklaşımı güçlü bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Ama Batı'nın geleneğinde İslâm medeniyetinin geleneğinde olduğu gibi diğer kültürlere ve medeniyetlere açık bir yaklaşım yoktur. Hâlbuki İslâm'ın medeniyet tarihinde bunun son derece yerleşmiş bir geleneği vardır. Açık medeniyet, Müslümanlar için bir realitedir; tarihte uzun asırlar boyunca ve çok geniş bir coğrafyada uygulanmış bir realite.

Fakat 20. Asırda İslam dünyasında paradoksal ve ironik bir gelişme yaşanıyor ve Batılılaşmanın etkisiyle Müslümanlar kapalı medeniyet modelini benimsemiş batılı seküler ideolojileri ithal etmişlerdir. Milliyetçilik ve sosyalizm bu ideolojiler arasındadır. Böylece İslam dünyasından geleneksel dönemden farklı bir dönem başlamıştır.

Batılı ideolojilerin İslam dünyasına hâkim olduğu bu ikinci dönemde Batılılaşma etkisi bir taraftan gelirken, diğer taraftan da tepkisel olarak sömürgecilere karşı tepkisel yaklaşımlar ortaya çıkıyor ve o İslâm'daki evrensel yaklaşım ortadan kalkıyor. Bir tarafta tepkisel İslâmcı ideolojiler, diğer tarafta milliyetçi ideolojiler, sosyalist ideolojiler vs. bunlar gelenekten kopup kapalı, standart toplum üretmeye başlıyorlar. Mesela, "Mısır Mısırlıdır", "Türkiye Türklerindir" gibi sloganlar bu dönemde ortaya çıkıyor ve revaç buluyor; böylece kapalı medeniyet anlayışını benimseyen bir yaklaşım sergiliyorlar.

Şimdi üçüncü dönemdeyiz. Klasik dönem ve Batılılaşma döneminden sonra gelen üçüncü dönem... Ben bunu üçüncü dönem olarak isimlendiriyorum, neden? Artık Müslümanlar Batılılaşma ile bir yere gidemeyeceklerini gördüler. Sadece Müslümanlar değil, Batı dışındaki diğer toplumlar da bunu gördüler. İnsanlık son iki yüz yıldır Batılılaşmaya çalışıyor. Ama başarılı bir şekilde Batılılaşmış bir örnek gösteremezsiniz. Mesela Afrika'daki Fransız sömürgelerini düşünün. Hangisi Fransa gibi Batılılaştı? Hiçbirisi. İngiliz sömürgelerini düşünün, Hindistan İngiltere

gibi oldu mu? Pakistan İngiltere gibi oldu mu? Olmadı. Dolayısıyla iki asır süren bu Batılılaşma projeleri yüzde doksan dokuz başarısızlığa uğramıştır. Hiçbiri başarılı olamamıştır. Neden? Çünkü Batılı olamazlar.

Bir medeniyetin başka bir medeniyete dönüşmesi imkânsızdır. Sosyolojik olarak imkânsızdır. Çünkü insanların toplumsal hafızası dediğimiz bir hafızaları var. O medeniyet içerisinde oluşmuş bir hafıza ve siz bilgisayar hafızasını silip sıfırlar gibi toplumsal hafızayı silip sıfırlamazsınız. Bakınız; Rus toplumu neredeyse bir asır sosyalist yönetim altında yaşadı, ateist bir kültürle eğitildi. Sonra, Sovyetler Birliği çökünce ne oldu? Şu anda dünyanın en etkin Ortodoks toplumu Rus toplumdur. Neden? Çünkü toplumsal hafıza yetmiş beş senelik zorlamaları sildi attı ve tekrar geri geldi.

Bu bütün medeniyetler için geçerlidir. Müslümanlar için de geçerli, ne kadar Batılılaşmaya çalışılırsa çalışılsın, bu toplumsal hafıza gücünü muhafaza edecektir, çünkü toplumların hafızasını bilgisayar hafızası gibi silip ondan sonra da oraya başka bir medeniyet hafızasını yükleyemezsiniz. O hafıza kendisini bir şekilde gösterir.

İslâm medeniyeti daha önce de krizler yaşadı. Ne gibi krizler yaşadı? Mesela Haçlılar geldiler, Kudüs'te bir Haçlı devleti kurdular. Müslümanları mağlup ettiler, Kudüs'e bir Haçlı devleti kurdular ve bu Kudüs'teki Haçlı devleti bir asır orada kaldı. Sonra Selahattin Eyyubi geldi, o devleti mağlup etti ve Haçlıları Kudüs'ten çıkardı attı. Bu bir krizdi. İkinci kriz, Moğollar... Bağdat'ı işgal ettiler. Halifeyi öldürdüler. Bütün medeniyet eserlerini yaktılar, yıktılar. Hatta Bağdat'taki kütüphanelerdeki kitapları Fırat Nehri'ne attılar. Fırat Nehri günlerce siyah renkte aktı. Başka bir kriz; Endülüs'ü kaybettik. Beş yüz yıl Müslümanların elinde kaldıktan sonra Endülüs Müslümanların elinden çıktı. Oradaki Müslümanlar kılıçtan geçirildi, Hristiyan oldular ya da Moris dediğimiz bir kimlikle Müslümanlıklarını gizleyerek orada yaşayabildiler. Bunların hepsi krizdi ve İslâm medeniyeti bu krizlerin hepsinin üstesinden başarıyla geldi.

Son bir kriz; Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş olmamız. Osmanlı'nın yenilgisi bir devletin yenilmesi değildir. Osmanlı'nın yenilmesi, bir medeniyetin yenilmesidir. Neden? Çünkü Osmanlı Devleti o kadar geniş bir bölgeyi idare ediyordu ki adeta medeniyetle devlet özdeşleşmişti. Küçük küçük devletler olsaydı, bu küçük devletlerden bir tanesi yenilseydi medeniyet krizi doğmayabilirdi. Ama büyük bir devlet çökünce adeta medeniyet de onunla beraber çökmüş oldu.

Bu son krizden çıkmak için önceki stratejilerimizden farklı bir strateji benimsedik. Önceki üç büyük krizde benimsediğimiz strateji özgüvenimizi muhafaza ederek, kendi medeniyet kaynaklarımızı kullanarak mücadele etmektir. Bu mücadelede başarılı olundu ve bazen bu mücadele bir asır sürdü. Mesela Haçlılara karşı yapılan mücadelede bir asır sonra zafer elde edildi. Bir asır sonra Haçlılar Kudüs'ten atılabildi. Ama son dönemde şöyle bir strateji uygulanıyor. Biz, bizi mağlup eden düşmanlarımız gibi olursak onlara galip gelebiliriz. Yani Batılılaşsak, İslâm medeniyetini bırakıp Batı medeniyetine geçsek, o zaman Batıyla mücadele edebiliriz. Batıyla eşit hâle gelebiliriz şeklinde bir strateji benimsendi ve bu stratejinin de hiçbir İslâm devletinde günümüze kadar başarılı olduğu görülmedi. Çünkü medeniyet mirasımızı reddetmek üzerine kurulmuş olan bir stratejiydi. Bu biraz önce bahsettiğim gibi sosyolojik olarak zaten mümkün olmayan bir strateji ve aynı zamanda da başarısızlığa uğramış olan bir stratejidir.

Şimdi günümüzde küreselleşme dediğimiz bir akım var. Bütün insanlığı etkisi altına alan bir akım. İşte bu üçüncü dönemin en önemli faktörlerinden bir tanesi, burada devreye giriyor. Şimdi bu küreselleşme sürecinde, İslâm medeniyeti olarak nasıl bir strateji benimseyeceğiz ve bu medeniyetin içerisinde tabii Türkiye'nin ve Türk toplumunun önemli bir yeri var. Nasıl bir vizyonla hareket edeceğiz? Çok-medeniyetli toplum aşamasında, açık medeniyet aşamasında bizim rolümüz ne olacak? Misyonumuz ne olacak?

Bunun cevabına geçmeden önce şunu belirteyim; şu anda bizim Türkiye olarak önümüzde bir medeniyet hedefimiz yok. Bir kıvılcık yok. Bir idealimiz yok. Yani ulaşmak istediğimiz bir nokta yok, medeniyet olarak... Medeniyet evrenseldir. Biz Türkiye olarak bütün insanlığa ne verebiliriz? Müslümanlar olarak insanlığa ne verebiliriz? Şimdi, Avrupa Birliği'nde Türkiye'yi destekleyen parlamenterler, diplomatlar bizim Türklere soruyorlar, Türk diplomatlara: "Sizin muhalifleriniz diyorlar ki; bu Türklere Avrupa Birliği'ne almalıyız. Bunlar Avrupa'ya girseler de bir katkı yapamazlar. Siz Avrupa Birliği'ne gerseniz ne katkı yaparsınız? Bize bir şeyler söyleyin de elimizi güçlendirin, yani muhaliflere karşı biz de onları kullanalım ve onları ikna edelim." Bizim, Türklere verebileceği bir cevap yok.

Niye? Biz oraya bir şey vermek için girmek istemiyoruz ki, almak için girmeye çalışıyoruz. Ama sadece almak için de seni oraya almazlar. Bir

şey vermen lazım. Yani masaya oturuyorsan, masaya bir yemek koyacaksın. Yoksa sadece masadaki yemeklerden yemek için seni oraya almıyorlar. Ne vereceksin? Size soruyorum; biz Avrupa Birliği'ne girsek Avrupa'ya ne katkı yapabiliriz? Diğer taraftan insanlar şunu söylüyorlar; şimdi İslâm dünyada yükseliyor. Biraz önce söyledim. İstatistikler gösteriyor ki İslâm, dünyada en hızlı yayılan dini. Peki, İslâm'ın yükselmesiyle, yayılmasıyla beşeriyet ne kazanacak? Ne vaat ediyorsunuz insanlara? Yani Müslüman da, gayrimüslim de ne kazanacak? Vaadimiz nedir?

Evet, işte bu noktada yeni bir medeniyet vizyonu ortaya koymamız gerekiyor. Bütün insanlığa şu mesajı vermemiz gerekiyor; Müslümanlık yükseldiği zaman, İslâm yükseldiği zaman hem Müslümanlar, hem de bütün beşeriyet şunları şunları kazanacak ve eğer Müslümanlar Avrupa Birliği'ne kabul edilirse, Müslümanlar şunları şunları Avrupa'ya katkı olarak sunacak. Ama öteki türlü, şu anda maalesef hep alıcı pozisyonundayız.

İki yüz yıldır şu soruyu soruyoruz; biz Batı'dan ne alabiliriz? Bazılarımız diyor ki; teknolojisini alalım, bilimini alalım, ahlâkını almayalım. Bazılarımız diyor ki; hem ahlâkını alalım, hem bilimi alalım. Artık bu soruyu değiştirmemiz gerekiyor. Yeni bir soru sormamız gerekiyor.

O yeni soru da şudur; biz Batı'ya ve bütün insanlığa ne verebiliriz? Ne verebiliriz? Artık insanlığın asalak bir üyesi, bağımlı bir üyesi olmaktan çıkmamız gerekiyor. Hep alıcı olmaktan çıkmamız gerekiyor, verici bir üye hâline gelmemiz gerekiyor. İnsanlığa ne verebiliriz? Artık, bu üçüncü devreye hakim olması gereken soru bu olmalıdır.

Benim cevabım şudur: Biz insanlığa "farklılık yönetimini" ve açık medeniyeti öğretebiliriz. Çünkü insanlığın sahip olmadığı derecede bir farklılık yönetimi tecrübesine sahibiz. Bu birikim hem teorik hem de pratik seviyededir. Biz Hindistan'dan Endülü's'e, Balkanlar'a kadar çok farklı medeniyetleri bir arada tutan bir yönetim tarzına, bunun tecrübesine, bunun felsefesine, bunun hukukuna, teorisine sahibiz. Böyle bir birikim, insanlığın geri kalan kısmında yoktur. İslâm hukuku gibi bir hukukun öteki yaklaşımı dünyanın diğer hukuk sistemlerinde yoktur. Tasavvufi yaklaşımın ötekine bakışı, "yaratılanı severiz yaratandan ötürü" yaklaşımı dünyanın başka hiçbir felsefesinde yoktur. Aristo'da yok, Eflatun'da yok. Buda'da yok. Bu sadece bizde var. Yunus Emre'de var. İşte biz bunu insanlığa takdim edebiliriz.

Dolayısıyla insanlığın günümüzdeki en acil ve potansiyel olarak en

büyük problemi olan farklılık yönetimi konusunda İslâm medeniyetinin bize sunmuş olduğu birikimi, tecrübeyi kullanarak insanlığa katkı yapabiliriz ve bu açık medeniyet vizyonunu eğer bizler geleceğimiz için birer Müslüman olarak üstlenirsek ve bunu dünyada yeniden inşa etmeyi hem Türkler, hem Müslümanlar olarak, bir ideal, bir ülkü, bir hedef, bir kıvılcık olarak benimseyebilirsek o zaman insanlık içerisinde son derece seçkin bir yer edinir ve ciddi bir katkı yapma rolünü ve misyonunu üstlenmiş oluruz. Teşekkür ediyorum.